

УДК 94(477) «192»:334.713

В. В. КАБАЧЕК, канд. іст. наук, доцент НТУ «ХПІ»

ДО ПИТАННЯ ПРО КООПЕРАЦІЮ КУСТАРІВ НА ПОЧАТКУ НЕПУ

Стаття присвячена розвитку кустарного виробництва в Радянській Україні на початку 1920-х рр. Основну увагу приділено кооперуванню кустарів, об'єктивним та суб'єктивним складовим цього процесу, його наслідкам та впливу на подальший розвиток.

Ключові слова: нова економічна політика, кустар, кооперація, ринок, кредит.

Постановка проблеми. Попри загальне зниження інтересу дослідників до непівської проблематики протягом двох останніх десятиліть, дослідженню історії розвитку кооперативного руху, у т. ч. – кустарно-промислової кооперації та кустарної промисловості взагалі, відносно «пощастило». Досить популярна у радянській історіографії тема [див., напр.: 1-6] викликає зацікавленість і сучасних істориків – публікуються статті, захищаються дисертації, присвячені як загальним процесам у кооперативному русі 1920-х рр., так і їх регіональним особливостям [7-11 та ін.]. Вірогідно, це не в останню чергу пов'язано із достатньою актуальністю теми. Мова йде не лише про певну схожість епохи непу з відносно нещодавніми подіями, а й про те, що чимало нинішніх представників пострадянського бізнесу почали свій підприємницький шлях саме у лавах кооперативного руху, що відроджувався за часів «перебудови».

Водночас досі у літературі не так часто можна побачити постановку питання про загальну доцільність тих істотних зусиль, що докладала радянська держава протягом 1920-х рр. до кооперування дрібних виробників. Ті ж дослідники, які зачіпають цей аспект, висловлюються досить строкато. Дехто, багато в чому наслідуючи позицію радянських істориків, оцінює вказаний процес однозначно позитивно [див., напр.: 12]. Разом з тим, бачимо у пострадянській історіографії і апріорно негативістські

© В. В. Кабачек, 2013

підходи. Зокрема, можна згадати характеристику більшовицької політики як «непівський експеримент» над кооперацією, що був складовою частиною «велетенського за масштабами, нещирого і фарисейського за своєю сутністю соціального експерименту, який увійшов в історію під назвою непу» [13, с. 53]. Відтак, дана стаття є певною спробою на підставі аналізу як вже відомих фактів, так і нових матеріалів з'ясувати питання щодо кооперації кустарів на початку 1920-х рр. – у той саме час, коли закладалися основи нової економічної політики, які багато в чому визначили подальшу долю непу.

Виклад основного матеріалу. Кустарне виробництво відіграло традиційно велику роль у промисловості України. В довоєнні часи по українських губерніях Російської імперії нараховувалось понад 370 тис. кустарів та дрібних ремісників (у т. ч. – сільських), які за рік виготовляли продукції на 144 млн. крб. (близько 10 % всього промислового виробництва) [14, с. 461-462]. І, хоча за офіційними даними кількість кустарів істотно скоротилася (на початку 1921 р. було взято на облік 80,5 тис. кустарів [3, с. 61]), як і саме кустарно-ремісницьке виробництво (на 30 % [4, с. 12]), питома вага кустарної промисловості за рахунок катастрофічного обвалу великої та середньої тільки зросла – за підрахунками В. І. Горбаня в 1921 р. міські дрібні виробники дали близько 32,5 % всієї промислової продукції України [3, с. 56]. По окремих регіонах кустарна та дрібна промисловість відіграла взагалі вирішальну роль, як це було на Полтавщині, що займала перше місце в Україні і за кількістю кустарів, і за значенням кустарного виробництва для економіки. Ще в 1910 р. тут з 451 тис. дрібних селянських господарств 181 тис. (понад 40 %) займалися промислами, а по деяких повітах – майже всі [15, оп. 1, спр. 209, арк. 61-61зв.; спр. 327, арк. 96зв.].

На збільшення ваги кустарного виробництва впливали й інші чинники. Так, розвиток кустарної промисловості в Кам'янець-Подільському повіті Подільської губернії підштовхнуло припинення поставок австрійських та румунських виробів, пов'язане з війною [16, с. 17-18]. Що ж стосується промислово розвинених губерній, відносно зростання кустарної промисловості там було пов'язано з розпорошенням середньої та великої індустрії – саме це констатувала Катеринославська губекономнарада [17, с. 67] (економічні наради діяли у якості постійних комісій з господарських питань при губвиконкомах), хоча Укркустпром (відділ кустарної промисловості Української ради народного господарства) відносив Катеринославщину до губерній, де кустарні промисли розвинені слабо [18, оп. 2, спр. 48]. Відтак, зважаючи на стихійний відлив частини промислових робітників до кустарного виробництва, насамперед, через матеріальні труднощі (у січні 1921 р. середній заробіток робітника цензової промисловості Катеринославщини, враховуючи грошові й натуральні видачі, становив 3,9 % від рівня 1913 р. [19, с. 61]), значну натуралізацію селянського господарства (перехід до саморобного взуття, одягу, предметів побуту), а також на те, що за умов жорстокого тиску з боку держави багато хто прагнув ухилитися від офіційного обліку та трудмобілізацій, реальна кількість кустарів, разом з нелегалами, була явно більшою за вказані 80,5 тис.

Велика питома вага кустарного виробництва не могла не привернути до нього уваги уряду ще на початку непу. Власне кажучи, саме у цьому сегменті відбулися перші зміни, пов'язані із зміною економічної політики у промисловості. Історики вказували на позитивне значення декретів РНК УСРР, спрямованих на розвиток кустарної та дрібної промисловості, що ухвалювалися протягом кінця весни – осені 1921 р. Всім громадянам дозволялося організовувати дрібні підприємства та займатися кустарними промислами, використовувати найману працю (до 20 робітників [20, оп. 20, спр. 611, арк. 58]), вільно розпоряджатися виготовленою продукцією, закуповувати сировину та обладнання [Див., напр.: 14, с. 228; 3, с. 59-60]. До цього варто додати, що постанови РНК УСРР від 11 та 15 листопада 1921 р. скасовували декрети часів воєнного комунізму, які накладали істотні обмеження на дрібне виробництво (в т.ч. – припиняли націоналізацію дрібних підприємств, не скасовуючи вже проведеної до 21 червня 1921 р.); конфіскація майна приватних осіб та товариств тепер була можлива лише за судовим вироком [20, оп. 20, спр. 612, арк. 140, 144].

Втілення в життя урядових постанов про вільний розвиток дрібної та кустарної промисловості вже з травня 1921 р. стало завданням місцевих органів державної влади. Місцеві ради реєстрували та надавали дозволи на ведення кустарно-ремісницького виробництва. При цьому у стосунках держави з доморобами здійснювався перехід до більш цивілізованих умов. Так, у травні 1921 р. місцева влада Маріупольського повіту Донбасу встановила, що продукти кустарного виробництва надходять до державних органів двома шляхами: через сплату натурподатку доморобами, а решта – на підставі відповідних угод [20, оп. 20, спр. 455, арк. 43]. Отже, як бачимо, прагнення держави до монополії щодо збуту кустарної продукції зберігалося.

Істориками відзначалися неабияка активність місцевих радянських і господарських органів з реєстрації, видачі дозволів на роботу кустарів, артілей і дрібних промислових закладів в другій половині 1921 р. Зверталася увага і на істотне зростання в цей час кількості офіційно зареєстрованих приватних та кооперативних дрібних підприємств, промислів з прикладами по окремих губерніях і повітах, що безпосередньо пов'язувалося з реалізацією зазначених рішень уряду та місцевої влади [див., напр.: 21, с. 140-141; 22, с. 104; 3, с. 59-62].

Власний аналіз інших друкованих та архівних джерел [23, с. 26, 36; 17, с. 67; 16, с. 18-19; 20, оп. 20, спр. 436, арк. 144; спр. 437, арк. 51; 24, оп. 1, спр. 310, арк. 135, 140, 160, 169, 182а-183, 199-200; спр. 772, арк. 13-14; 25, оп. 1, спр. 284, арк. 8-9; 15, оп. 1, спр. 10, арк. 5зв., 21зв.; спр. 209, арк. 61зв. та ін.] може доповнити вказане новими прикладами, проте наведені спостереження принципово не змінить. Припинення тиску на кустарне виробництво, певні пільги артілям, сприяли значному зростанню кількості кустарів, що почали «виходити з підпілля» й офіційно реєстрували свої промисли. Збільшення кількості зареєстрованих дрібних виробників у другій половині 1921 р. носило характер геометричної прогресії: достатньо відзначити, що вже на середину 1921 р. в одній лише Подільській губернії їх було понад 60 тис. [26, 1921, 3 липня] проти раніше згадуваних 80,5 тис. по всій УСРР на початок року. Істотного зроста і кількість їх продукції. Порівняно з

першим півріччям 1921 р. по Укркустпрому (управління УРНГ) вона збільшилася у різних галузях на десятки відсотків або навіть в 4-6 разів [3, с. 62].

Важливим напрямком діяльності державних органів вже у перші півтора роки непу стала організація при допомозі губкустпромів – відділів губернських рад народного господарства (ГРНГ), які, в свою чергу, виконували роль відділів губвиконкомів – артілей та товариств ремісників та доморобів, що працювали в основному на замовлення державних установ. Ця діяльність по кооперуванню кустарів досить непогано висвітлена в історіографії. Відзначалася велика роль урядових декретів і рішень місцевих державних органів, які надавали кооперації різноманітні пільги та привілеї, виділення промислової кооперації із споживчої, яке відбувалося наприкінці 1921 р. і завершилося створенням в січні 1922 р. «Українкустарспілки» (УКС) з її губернськими філіями – губпромспілками (кустарспілками). Аналізувалися основні форми кооперування кустарів у 1921-1922 рр., серед яких провідною, на думку дослідників, стали виробничі артілі. Наводилися й цифри швидкого зростання кількості кооперативів кустарів в другій половині 1921 р. [22, с. 25, 104; 21, с. 141; 3, с. 63-66, 101; 12, с. 31-35 та ін.]. Зокрема на кінець 1921 р. нараховувалося 6064 первинних кустарно-промислових об'єднань з 64175 членами [12, с. 32], а на початок 1922 р. тільки в містах і містечках України діяли 4,5 тис. промислових кооперативів, що об'єднували близько 50 тис. ремісників, кустарів та дрібних торговців – 20,4 % від їх загальної кількості [3, с. 64, 101].

І дійсно, в матеріалах місцевих радянських органів другої половини 1921-1922 рр. (від повітових виконкомів і економрад до губернських з'їздів рад) – чимало рішень, спрямованих на розвиток промислової кооперації [27, 1922, №1, с. 78; 28, с.25, 65; 24, оп. 1, спр. 310, арк. 174; ДАДО, 29, оп. 2, спр. 81, арк. 74; 15, оп. 1, спр. 10, арк. 5зв. та ін.]. А керівництво Подільської губернії простежувало прямий зв'язок між зростанням кустарно-промислової кооперації (на 1 квітня 1922 р. тут нараховувалося 230 артілей, що об'єднували 5600 кустарів) з наказом № 100 Подільського губвиконкому від 1 березня 1922 р., який зобов'язав губернські органи всі заготівлі й замовлення кустарно-промислового характеру передавати виключно промкооперативам [30, с. 380].

При цьому постає цілком логічне питання: в чому практичний сенс цієї величезної роботи по залученню дрібних виробників до кооперативних об'єднань (яка до того ж ані в 1921-1922 рр., ані в подальші роки непу не досягнула проголошеної мети – кооперувати більшість кустарів), чи дійсно вона сприяла відродженню промисловості? Так, дослідники підкреслювали значення промкооперації для подолання голоду 1921-1923 рр. – на півдні України голодуючих кустарів об'єднували в артілі, робота яких оплачувалася продуктами харчування (зрозуміло, легше надавати підтримку артілі, ніж розпорошеним одинакам), відзначали і роль кооперації в боротьбі з безробіттям – наприклад, з 1922 р. Київська біржа праці спільно з промкооперацією започаткувала створення артілей з безробітних і т. ін. [3, с. 72; 12, с. 32, 34 та ін.]. Проте ці завдання, при всій їх важливості, носили допоміжний характер.

Очевидно, первинними для держави були все ж таки суто політичні міркування. В кооперації вона, в першу чергу, бачила силу, що, як відзначалося в доповіді про кооперацію на IV губернському з'їзді рад Донбасу (липень 1921 р.), не дозволить «на терені вільного обміну та відродження ринку виникнути сильному, потужному і організованому класу посередників та великих виробників» [29, оп. 2, спр. 81, арк. 73]. Економічні ж міркування носили другорядне значення.

Показовою, з цієї точки зору, була і реакція полтавських господарників на лист громадянина С. Зільбермана, що надійшов на початку червня 1921 р. до місцевої ГРНГ. Він, зокрема, писав: «Тенденція націоналізувати кустарні майстерні та примушувати кустарів працювати в колективах не має ніякого практичного сенсу. В колективах кожний працює без зацікавленості, так би мовити, відбуває певну повинність... Інша справа, якщо кожний працює у власній майстерні», – і далі закликав заохочувати кустарів, використовуючи принцип матеріальної зацікавленості. Ніякого розгляду по суті викладених думок у ГРНГ, звичайно, не відбулося. Зацікавилися лише особою автора і досить швидко отримали довідку, що губернська надзвичайна комісія зараховувала С. Зільбермана до «групи спекулянтів» [15, оп. 1, спр. 10, арк. 64, 66]. На тому й заспокоїлися.

Водночас реалізація цих суто суб'єктивних політичних настанов про пріоритет суспільної (в т.ч. – кооперативної) форми власності над приватною та про необхідність за будь-яку ціну не допустити підсилення позицій приватного капіталу не зводилися лише до кооперування заради кооперування та механічного виконання указів центральних органів (хоча це, звичайно, було повсюдним явищем). Об'єктивно вона стосувалася досить важливої економічної проблеми. Дрібні виробники в переважній більшості не мали необхідних обігових коштів, сировини, а також – часу і можливості для роздрібної реалізації власної продукції. Їм був конче необхідний посередник. З економічної точки зору байдуже: чи державний, чи кооперативний, чи приватний. Значно важливіше – на яких умовах мала здійснюватись його співпраця з кустарями. При цьому слід враховувати реалії початку 1920-х рр.: через цілком зрозумілу недовіру до держави підприємці прагнули якомога швидше отримати максимальний прибуток. Відтак, умови, які вони виставляли кустарям, нерідко були кабальними, а це мало наслідком гальмування подальшого розвитку кустарного виробництва.

Ось тут дуже велику позитивну роль могли б відіграти державні та кооперативні органи, якщо б запропонували кустарям та іншим дрібним виробникам більш сприятливі умови. Усвідомлення саме цієї ролі прийшло до радянських, господарських і кооперативних працівників не одразу. Як відзначало керівництво харківського кустпрому в 1923 р., аналізуючи попередній досвід власної діяльності, він «фактично не потрібний», бо виконує суто посередницькі функції. Але якщо б його не було, це місце зайняв би приватний посередник, який обходився б кустарям значно дорожче [24, оп. 1, спр. 937, арк. 6]. Приблизно в той час подібні висловлювання чуємо і від кооперативних працівників [докл. див.: 12, с. 33-34].

Але, оскільки в більшості губерній місцеві кустпроми були надто слабкими для виконання цієї ролі, наприкінці 1921 – на початку 1922 рр. її спробувала взяти на себе промкооперація. Проявився і стихійний потяг багатьох кустарів до об'єднання

перед обличчям господарських труднощів: на Поділлі кустарні артїлі восени 1921 р. самі почали створювати власні спілки на повітовому рівні [30, с. 379-380].

Проте кооперативні органи – і ті, що діяли в роки воєнного комунізму, і знов утворені, – хворіли тими ж хворобами, що й неповороткі державні структури: їм бракувало гнучкості, вони були занадто централізовані і т. п. На засіданнях місцевих радянських і партійних органів вже наприкінці 1921 р. неодноразово порушувалися проблеми недостатньої уваги кооперації до кустарів, надмірного централізму, в т. ч. – в питаннях ціноутворення [24, оп. 1, спр. 310, арк. 150; 20, оп. 20, спр. 578, арк. 141 та ін.]. Та дієво протистояти цьому заважали саме політичні міркування. Показовою є резолюція з питання про кооперацію VI Борзенського повітового з'їзду рад на Чернігівщині (листопад 1921 р.), який висловився за надання кооперативним організаціям «більше самостійності та ініціативи за неодмінної умови, що загальні завдання та напрямки роботи регулюються центральними організаціями, роботу яких легше узгодити з роботою центральних органів Радянської влади, що проводять диктатуру пролетаріату» [20, оп. 20, спр. 586, арк. 95зв.].

Та й завдання полегшення збуту кустарних виробів промкооперація виконувала явно недостатньо, значно більше займаючись суто торговельними операціями, не пов'язаними з кустарною промисловістю. На місцях цю тенденцію помітили ще наприкінці 1921 р. [див., напр.: 20, оп. 20, спр. 516, арк. 61; спр. 578, арк. 137-138], та ніякі указівки кооперативним органам на зразок рішення Кам'янець-Подільської повітекономради про необхідність більшої уваги до виробничої, а не комерційної діяльності [27, 1922, № 1, с. 78] не могли стримати цей процес, що відбувався і на всеукраїнському рівні. Посилаючись на нестачу коштів, необхідних для підтримки периферійних організацій, керівництво УКС цілком свідомо перейшло до звичайної торговельної діяльності, яка поширювалася навіть на хлібозаготівлю [12, с. 33]. Та, очевидно, більш важлива причина полягала в іншому – за умов виключних пільг і переваг, наданих державою кооперації, її діяльність не могла трансформуватися в бік торговельних операцій, що давали більший прибуток.

Отже, промкооперація лише частково виконувала завдання по полегшенню збуто-заготівельних операцій для дрібних виробників, не виправдавши тих надій, що покладалися на неї наприкінці 1921 р. Тому місцевим державним органам доводилося займатися цим безпосередньо, забезпечувати кустарів замовленнями, беручи при цьому на себе їх авансування грошима і сировиною [див. напр.: 26, 1921р, 15 липня; 31, с. 20]. Явна перевага при цьому віддавалася знов-таки губпромспілкам [3, с. 66-67]. Протягом 1922 р. відбулася ціла низка реорганізацій кустпромів, в результаті яких вони були поступово ліквідовані, а їх майно та апарат частково передано кооперації [32, оп. 1, спр. 390, арк. 36-38; 25, оп. 2, спр. 97, арк. 37, 39, 45; 29, оп. 1, спр. 7, арк. 1зв., див. також: 3, с. 62], а також прямим спадкоємцям губкустпромів – губкусторгам, що діяли на правах регіональних представництв Укркустторгу [15, оп. 1, спр. 260, арк. 58зв; 29, оп. 1, спр. 27, арк. 18, 22зв.] – правонаступника Укркустпрому. У їх розпорядженні знаходилися окремі державні майстерні [див., напр.: 15, оп. 1, спр. 121, арк. 17; спр. 260, арк. 59], але здебільшого кустторги займалися виконанням посередницьких функцій.

Проте і система култоргів залишалася недосконалою. Її вади досить помітні з великого за обсягом листа завідуючого Донецьгубкулторгом тов. Миронова голові Донецького губвиконкому М. Л. Рухимовичу [29, оп. 1, спр. 27, арк. 18-22зв.]. (Хоча точна дата в документі відсутня, та, виходячи з його змісту, можна достатньо впевнено стверджувати, що він відноситься до кінця 1922 – початку 1923 рр.). Через численні скарги у листі прозирає відомчість, боротьба різних структур за майно кулпромів в процесі їх реорганізацій, що призвело до ситуації, коли култарі самі не зовсім розуміють до кого звертатися, бо, окрім култоргів, у култарній промисловості водночас ще багато «хазяїв»: і ГРНГ, і промкооперація, і повітвиконкоми, і продкоми, і міліція, і фінвідділ. Разом з тим, в самих култоргах панує централізм: автор листа неодноразово наголошує, що губкулторг підкоряється лише Укркулторгу та виконує його централізовані замовлення, хоча сам Укркулторг нерідко «через голову» губкулторгу працює безпосередньо з повітами. За таких умов приватні посередники часто виграють конкуренцію за култара у култоргів. Але вихід з ситуації керівник Донецьгубкулторгу бачив не в розширенні власної самостійності та більшій гнучкості, а у встановленні монополії култоргів на замовлення для култарної промисловості.

Висновки дослідження. Отже, вірного висновку, який би відповідав економічним реаліям, державні органи в перші роки непу не запропонували і не зробили. Хоча посередницька діяльність кулпромів і култоргів, як і промспілок, в тих випадках, коли вони дійсно пропонували більш вигідні для дрібних виробників умови, звичайно, впливала на загальну ситуацію на ринку култарної продукції і примушувала приватних посередників відмовлятися від надмірної цінової експлуатації. Проте загалом хибні політичні настанови не сприяли розвитку култарної промисловості. Податкові пільги подальших років (ще у вересні 1921 р. запорізькі партійні й господарські працівники вели мову про необхідність «врегулювання податкового питання для кулпромисловості, що докорінно підривається податками» [20, оп. 20, спр. 444, арк. 114], але до них не дуже прислухалися), а також преференції при кредитуванні стосувалися виключно кооперації [докл. див.: 22, с. 104; 3, с. 66-69, 72-74; 12, с. 34-35].

Вони стимулювали не стільки розвиток култарного виробництва, скільки перехід дрібних виробників до кооперації, а самої промкооперації – до вже згаданої суто торговельної діяльності. Це відбувалося об'єктивно, так само, як і використання спритними ділками вивіски кооперативів з метою отримання для власного бізнесу відповідних пільг і переваг. Звідси – постійні згадки у джерелах [див., напр.: 20, оп. 20, спр. 516, арк. 61; спр. 578, арк. 137] та в історичній літературі [33, с. 143; 12, с. 34 та ін.] про т.зв. «лжекооперативи» та безуспішну боротьбу з ними. Приреченість адміністративних заходів у боротьбі з «лжекооперативами» засвідчує те, що невдовзі після чергових компаній (перевірок, ревізій, «чисток») вони виникали знов – у 1928 р. не менш, ніж чверть кооперативів України «втратили трудовий характер» [34, с. 207]. Як бачимо, проблема, закладена на початку непу, так і не знайшла свого адекватного вирішення, що, в свою чергу, породжувало нові проблеми. В цьому досить яскраво відбилася внутрішня непослідовність і суперечливість системи непу.

Список літератури: 1. Бузлаева А.И. Ленинский план кооперирования мелкой промышленности / А.И. Бузлаева. – М.: Наука, 1969. – 175 с. 2. Веселов С.В. Кооперация и Советская власть: период «Военного коммунизма» / С.В. Веселов // Вопросы истории. – 1991. – № 9-10. – С. 25 – 37. 3. Горбань В.И. Вовлечение Коммунистической партией мелкой буржуазии города в мирное хозяйственное, социалистическое строительство 1921 – 1925 гг. (Опыт Компартии Украины): Дисс... канд. ист. наук / В.И. Горбань: 07.00.01 / КГУ им. Т. Шевченко – К., 1990. – 216 с. 4. Низова Л.В. Развитие промысловой кооперации на Украине в 20-е годы: Автореф. дисс... канд. ист. наук / Л.В. Низова: 07.00.02 / АН УССР; Ин-т истории. – К., 1988. – 16 с. 5. Свержин Л. Приватна промисловість України (капіталістична і кустарно-ремісничка) / Л. Свержин // Більшовик України. – 1928. – № 18. – С. 45 – 58. 6. Чумак О.Ф. Историчний досвід КППС по соціалістичному перетворенню дрібної промисловості (1921 – 1932 рр.) / О.Ф. Чумак. – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1971. – 188 с. 7. Бутенко В.І. Розвиток кустарно-ремісничої кооперації України в період непу (1921 – 1928) / В.І Бутенко // Вестник Харк. ун-та. – № 363. История. – Вып. 26. – Харьков, 1992. – С. 3 – 10. 8. Голець В.В. Кооперативний рух Північного Лівобережжя України в період непу (20-ті роки ХХ ст.): Дис... канд. іст. наук / В.В. Голець: 07.00.01 / Чернігівський державний пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2003. – 242 с. 9. Дзюбак С. Кустарно-промислова кооперація на Поділлі в 1921 – 1926 рр. / С. Дзюбак // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : 36 статей. – 2001. – Вип. 12. – С. 122 – 128. 10. Мазур В.М. Кооперативний рух у національних районах Української СРР (1921 – 1929 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук / В.М. Мазур: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 19 с. 11. Смирнов В.М. Політика і практика кооперативного будівництва в Україні у 20-ті роки: Дис... канд. іст. наук / В.М. Смирнов: 07.00.01 / Харківський політехніч. ін-т. – Харків, 1994. – 252 арк. 12. Олійник М.М., Смирнов В.М. Розвиток кустарно-промислової кооперації в Україні у 20-ті рр. / М.М. Олійник, В.М. Смирнов // Вісник Харк. політехніч. ін-ту. – № 18. Деякі питання історії Української держави. – Харків, 1993. – С. 31 – 37. 13. Файн Л.Е. Нэповский «эксперимент» над российской кооперацией / Л.Е. Файн // Вопросы истории. – 2001. – № 7. – С. 33 – 55. 14. Черненко Н.В. Борьба Коммунистической партии за восстановление промышленности и консолидацию рабочего класса Украины в 1921 – 1925 гг.: Дисс... д-ра ист. наук / Н.В. Черненко / Киевский политехнич. ин-т. – К., 1961. – Ч. 1-2. – IX, 602, [2] с. 15. Державний архів Полтавської області. Фонд Р-1503: Полтавський губернський виконавчий комітет Рад робітників, селянських і червоноармійських депутатів (Губисполком). 16. Каменецький пролетарій. – 1922. – № 1: К ІІІ-й Каменець-Подольської уездної конференції профсоюзів: видання Каменець-Подольського уездбюро профсоюзів. 17. Звіт Катеринославського губекономсовещання Раді Трудів і Оборони і Українському Економсовещанню за період липень – вересень 1921 р. (за наказом СТО). – Катеринослав: 1-й тип. ГСНХ, 1921. – 111 с. 18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд Р-34: Вищий Рад народної господарства УРСР (ВСНХ УРСР). 19. Десять років боротьби і будівництва на Дніпропетровщині (1917-1927): Видання окружної Дніпропетровської комісії по святкуванню десятиліття Жовтєвської революції. – Дніпропетровськ: Звезда, 1927. – 136 с. 20. Центральний державний архів громадських організацій України. Фонд 1: Центральний Комітет Комуністичної партії України (ЦК КП(б)У). 21. Кулаєв В.Г. Борьба КП(б) Украины за укрепление местных Советов и усиление их деятельности в восстановительный период (1921-1925 гг.): Дисс... канд. ист. наук / В.Г. Кулаев: 07.00.01 / КГУ им. Т.Г. Шевченко; Ин-т повышения квалиф. преподав. обществ. наук. – К., 1973. – 198 с. 22. Духопельников В.М. Деятельность Советов Харьковщины в восстановительный период (1921-1925): Дисс... канд. ист. наук / В.М. Духопельников: 07.00.02 / ХГУ им. А.М. Горького. – Харьков, 1979. – 241 с. 23. Хозяйственное строительство Подолии: Звіт губекономсовещання Українському економічному Раді за вересень – грудень 1921 року. – Вінниця: 1-я гостипографія, 1922. – 195 с. 24. Державний архів Харківської області. Фонд Р-203: Харківський губернський виконавчий комітет Ради робітників, селянських і червоноармійських депутатів. 25. Державний архів Одеської області. Фонд Р-1220: Одеський губернський рад народної

хозяйства (губсовнархоз). **26.** Вісті: орган губревкому Поділля та губкому КП(б)У. **27.** Хозяйство Подолии: ежемесячный журнал Подольского губернского экономического совещания. **28.** Отчет Харьковского губернского экономического совещания. 1 января – 1 октября 1921. – Харьков: Госиздат, 1921. – II, 153 с. **29.** *Державний архів Донецької області.* Фонд Р-1146: Донецкий губернский исполнительный комитет Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. **30.** Отчет Подольского губэкономсовещания Украинскому экономическому совету. Апрель – сентябрь 1922 г.: С приложением краткого исторического обзора советского строительства и народного хозяйства на Подолии за 1917-1922 гг. – Винница: 1-я Гостинография, 1922. – VI, 416 с. **31.** Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии. 3-5 декабря 1921 г. – [Винница]: Издание Информстат. подотдела отдела управления Подольского губисполкома, 1922. – 58 с. **32.** *Державний архів Одеської області.* Фонд Р-99: Одесский губернский исполнительный комитет Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (губисполком). **33.** *Самофалов В.М.* Комуністична партія України в боротьбі за відбудову народного господарства (1921-1925 рр.). – К.: Держполітвидав, 1963. – 378 с. **34.** *Очерки развития* социально-классовой структуры УССР. 1917-1937 / Под ред.: С.В. Кульчицкого, И.К. Рыбалко, Ф.Г. Турченко и др. – К: Наукова думка, 1987. – 238 с.

Надійшла до редколегії 06. 05. 2013 р.

УДК 94(477) «192»:334.713

До питання про кооперацію кустарів на початку непу // В. В. Кабачек // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - № 25 (998). – С. 50-58. Бібліогр.: 34 назви.

Статья посвящена развитию кустарного производства в Советской Украине в начале 1920-х гг. Основное внимание сконцентрировано на кооперировании кустарей, объективным и субъективным составляющим этого процесса, его последствиям и влиянию на дальнейшее развитие.

Ключевые слова: новая экономическая политика, кустарь, кооперация, рынок, кредит.

The article is devoted to the development of handicraft production in the Soviet Ukraine at the beginning of 1920ies. The main attention is focused on the cooperation of handicraft makers as well as objective and subjective components of this process, its consequences and influence on the further development.

Keywords: New Economic Policy, craftsmen, cooperatives, market, credit.